

С. Р. Авраменко,
кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка);
Т. В. Череповська,
здобувач
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ РУХУ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ В РОМАНІ ТОНІ МОРРИСОН "УЛЮБЛЕНИЦЯ"

Стаття присвячена дослідженню факторів, які сприяють прискоренню та уповільненню руху художнього часу в романі Т. Моррісон "Улюблениця". Окремо розглядається час зображуваний і час переживаний. Мовні засоби розподілено за наступними групами: уповільнення швидкості руху часу (переживаного і зображуваного) (7 засобів); уповільнення швидкості руху часу зображуваного і прискорення руху часу переживаного (5 засобів); прискорення швидкості руху часу, як зображуваного, так і переживаного (5 засобів).

Тоні Моррісон є визначною особистістю в афро-американській літературі ХХ сторіччя, чия літературна діяльність відзначена численними преміями, в тому числі й Нобелівською Премією з літератури, яку вона отримала в 1993 році. Вона є автором восьми романів. "Улюблениця", 1987 року – п'ятий роман письменниці.

В основі сюжету роману лежить реальна подія, що стосується біглої рабині Маргарет Гарнер, яка вбила свою доньку, щоб дитина не попала в рабство. Т. Моррісон взяла цю подію як ядро сюжету роману про Сіф Саггз, яка вбила свою дворічну доньку, Улюбленицю, коли для неї виникла та сама загроза [1: 693].

Дослідники творчості Т. Моррісон одноставні у своїх спостереженнях над рухом часу в цьому романі письменниці, відзначаючи великий розрив у часі між тими подіями, що відбуваються у творі в порядку хронології, і порядком, в якому ці події описані в романі [2, 3, 4, 5], тобто всі вони звертають увагу на нелінійний рух часу в цьому романі. Нелінійний рух часу позначається терміном "темпоральний злом".

Існують чотири основні види темпоральних зломів: **ретроспекція, проспекція, розшарування часу, хронологічні стрибки** [6: 89-95]. Ці зломи можливі тому, що час художній знаходиться в опозиції до часу реального [7: 8]. На відміну від часу реального, час художній "має здатність стискатися, розтягуватися, йти назад, забігати вперед, тобто рухатися в різних напрямках і з різною швидкістю" [6: 89]. Ці незвичайні якості художнього часу досить послідовно розподіляються між часом переживаним (персонажем, оповідачем), з одного боку, і часом зображуваним (автором, оповідачем), з іншого [6: 89].

Метою даної статті є дослідження зміни руху художнього часу та аналіз факторів, які сприяють пришвидшенню чи уповільненню його руху у романі Тоні Моррісон "Улюблениця". Об'єктом даної статті є семантичний аналіз засобів, що вказують на швидкість руху часу в аналізованому романі.

У романі зафіксовані наступні випадки зміни швидкості руху художнього часу: **уповільнення швидкості руху часу (переживаного і зображуваного) (7 засобів); уповільнення швидкості руху часу зображуваного і прискорення руху часу переживаного (5 засобів); прискорення швидкості руху часу, як зображуваного, так і переживаного (5 засобів).**

I. Уповільнення швидкості руху часу (переживаного і зображуваного).

У тексті аналізованого роману були помічені 7 засобів, які уповільнюють рух художнього часу, як переживаного, так і зображуваного, а саме: 1) незакінчені речення персонажів (4 випадки); 2) уточнюючі питання (1 випадок); 3) портрети персонажів (17 випадків); 4) опис пейзажу та інтер'єру (13 випадків); 5) введення додаткових точок зору (17 випадків); 6) детальне перерахування об'єктів (4 випадки); 7) лексеми, що позначають дуже тихий звук або його повну відсутність (6 випадків). Проілюструємо деякі з цих засобів прикладами з роману.

1) Коли персонаж неспроможний закінчити розпочате ним речення, це імплікує емоційне напруження, збентеження мовця, як у ситуації з Полом Д, який розмірковує про можливість остаточно оселитися в будинку Сіф: "Probably best, he thought. Still... if her boys were gone..." [8:11]. Незакінчені речення уповільнюють швидкість руху художнього часу, тимчасово переривають нарративний ланцюг.

2) У наступному прикладі уточнююче питання міститься у внутрішній мові Сіф, яка намагається пригадати, в якому штаті вона народилась: "Of that place where she was born (Carolina maybe? Or was it Louisiana?)" [8: 37]. Питання перериває потік спогадів, уповільнюючи швидкість руху як часу зображуваного, так і часу персонажу.

3) Портрети персонажів у романі написані окремими штрихами, характерологічними деталями, або низкою уточнюючих деталей. Так Еймі, дівчина, яка допомагала Сіф народити Улюбленицю і перетнути ріку Огайо, описана тільки яскравими штрихами: "Arms like cane stalks and enough hair for four or five heads. Slow-moving eyes. She didn't look at anything quick. Talked so much, it wasn't clear how she could breathe at the same time" [8: 39]. Портрети, що містяться в авторській оповіді, призупиняють нарративний ланцюг, уповільнюючи рух художнього часу. Вони діють як специфічне відхилення від темпоральної лінії, гальмуючи просування вперед художнього часу.

4) Аналогічну функцію виконують описи пейзажу та інтер'єру. Ось як описана таємна схованка Денвер у лісі: "Back beyond 124 was a narrow field and the stream, hidden by post oaks, five boxwood bushes, planted in a ring, had started stretching toward each other four feet off the ground to form a round, empty room seven feet high" [8: 34].

5) Уповільнення руху оповіді досягається шляхом введення додаткових точок зору на той самий предмет, що повертає оповідь назад, до моменту її початку. Ось як у романі представлені враження від першої зустрічі з Улюбленицею трьох головних персонажів: Сіф, Поля Д і Денвер: "What occupied them at the moment was what it might be that she needed. Underneath the major question, each harbored another. Paul D wondered at the newness of her shoes. Sethe was deeply touched by her sweet name; the remembrance of glittering headstone made her feel especially kindly toward her. Denver, however, was shaking. She looked at this sleepy beauty and wanted more" [8: 63].

6) Детальне перерахування об'єктів зупиняє рух сюжетного часу, як це видно з наступного уривку: "She was spinning. Past the jelly cupboard, past the window, past the front door, another window, the sideboard, the keeping-room door, the dry sink, the stove – back to the jelly cupboard" [8: 187].

7) Лексеми, що означають дуже тихий звук чи його повну відсутність, вказують на уповільнення руху художнього часу. Такі звуки можна сприйняти тільки у зміненому стані свідомості, тобто при повній концентрації уваги на звуці, при відсутності інших відволікаючих факторів. Час, що зупинився, підкреслюється абсолютною тишею. Коли Сіф впізнала білих людей, які прийшли, щоб знову перетворити її та її дітей на рабів і змусити їх працювати на фермі, час для жінки зупинився, і секунди для неї перетворилися у вічність: "She was squatting in the garden and when she saw them coming and recognized schoolteacher's hat, she heard wings. Little humming birds stuck their needle beaks right through her headcloth into her hair and beat their wings" [8: 192]. Лексемами, що означають дуже тихий звук чи його повну відсутність, імплікується тимчасова зупинка як часу зображуваного, так і часу переживаного.

II. Уповільнення швидкості руху часу зображуваного і прискорення руху часу переживаного.

У тексті аналізованого роману були помічені 5 засобів уповільнення швидкості руху часу зображуваного і прискорення руху часу переживаного: 1) уточнююча деталь (170 випадків); 2) ретроспекції (171 випадок); 3) розшарування часу (3 випадки); 4) несуттєві, відволікаючі події (34 випадки); 5) повтори (22 випадки).

1) Вживанням **уточнюючих деталей** підкреслюється схвильований емоційний стан персонажів, тобто, пришвидшується переживаний час і уповільнюється рух часу зображеного: скрупульозний поділ звичайної дії на поступові поетапні операції є конвенційним індикатором негативного психічного стану персонажу. У наступному уривку з роману уточнюючими, не релевантними деталями передається занепокоєння Сіф, яка чекає повернення своїх синів додому: "There was a time when she scanned the fields every morning and every evening for her boys. When she stood at the open window, unmindful of flies, her head cocked to her left shoulder, her eyes searching to the right for them. Could shadow on the road, an old woman, a wandering goat untethered and gnawing bramble – each one looked at first like Howard – no, Buglar" [8: 47]. Точна номінація місця подій (топоніми) також уповільнює швидкість руху зображуваного часу. Коли персонажі точно фіксують назви вулиць, міст, штатів, – це означає важливість даних місцевостей для них. Поль Д скрупульозно перераховує назви всіх ферм, на яких він працював будучи рабом, оскільки ці місця є віхами в його житті: "Every one of his escapes (from Sweet Home, from Brandywine, from Alfred, Georgia, from Wilmington, from Northpoint) had been frustrated" [8: 316]. Уточнюючі деталі прискорюють рух часу персонажів, викликаючи спогади, і уповільнюють рух сюжетного часу, повертаючи оповідь до минулих подій.

2) Темпоральні зломи, у даному випадку мова піде про **ретроспекцію**, впливають не лише на напрямок руху художнього часу, ламаючи нарративний ланцюг, але й на його швидкість. Коли в текст включається ретроспекція, плин сюжетного часу призупиняється, і це означає, що рух зображуваного часу значно уповільнюється, тоді як швидкість руху переживаного часу прискорюється, оскільки персонажі занурюються у спогади про минулі події та пов'язані з ними почуття. Вітчизняна дослідниця темпоральних зломів, Ю. А. Обелець, пропонує типологію ретроспекції та виокремлює в ній 5 основних типів [7: 12-13]. Чотири з них були помічені в аналізованому романі: а) **інтродуктивна** (16 випадків); б) **кумулятивна** (29 випадків); в) **відновлювана** (8 випадків); г) **ремінісцентна** (118 випадків).

Ремінісцентна ретроспекція превалює у кількісному відношенні над іншими типами ретроспекції, що пояснюється наміром письменниці передати думку, наскільки важливим є минуле для головних героїв роману. У персонажів роману ремінісцентну ретроспекцію викликають різні фактори, від сенсорної лексики та асоціацій, до питань інших персонажів. Так, спровокований питанням Улюблениці опис спогадів Сіф про її дитинство та відносини з матір'ю, займає дві сторінки тексту роману: "Your woman she never fix up your hair?" Beloved asked. ... "My woman? You mean my mother? If she did, I don't remember. I didn't see her but a few times out in the fields ..." [8: 72].

3) Будучи одним із типів темпоральних зломів, **розшарування часу** також впливає на швидкість руху часу художнього. Розшарування часу передбачає співіснування різних, хоча і подібних пластів часу: теперішнє, теперішнє мить тому і т.д. Інакше кажучи **"розшарування часу** – це контамінація двох типів теперішнього в одному реченні" [6: 96]. Цей тип темпорального злomu, з одного боку, уповільнює швидкість руху зображуваного часу, оскільки кожен момент наративного теперішнього є скрупульозно описаним. З іншого боку – скрупульозно фіксований час підкреслює напружений емоційний стан персонажів, які відчувають психічне напруження від інтенсивних емоцій. Таким чином, швидкість руху часу переживаного прискорюється. Прикладами зміни швидкості руху художнього часу шляхом введення темпорального злomu, що розглядається, можуть слугувати епізоди, коли Сіф пригадує, як вона мала вигравірувати ім'я своєї мертвої доньки на могильній плиті. Її свідомість зафіксувала кожен мить з тих десяти хвилин, оскільки емоції її були на межі зриву: "Ten minutes for seven letters. With another ten could she have gotten "Dearly" too?" [8: 5]. Таким чином, темпоральні злomi уповільнюють швидкість руху зображуваного часу та прискорюють рух часу переживаного.

4) Включення в текст оповіді несуттєвих, відволікаючих подій уповільнює рух зображеного часу. Хоча, з іншого боку, ці несуттєві події прискорюють рух персонажного часу, оскільки вони насичують оповідь додатковою інформацією та емоційними стимулами. Проілюструвати сказане можна наступним прикладом: "Sethe released her daughter's hand and together they pushed the sideboard back against the wall. Outside a driver whopped his horse into the gallop local people felt necessary when they passed 124" [8: 5]. У наведеному уривку несуттєвою, відволікаючою подією з точки зору її важливості для розвитку сюжету, на перший погляд, є манера, в якій вершник проїздив повз будинок Сіф. Однак процитований епізод є важливим для розуміння ставлення громади до Сіф та її родини. Цей епізод може викликати у головної героїні певні емоції, і навіть спонукати її до певних дій і таким чином прискорити швидкість руху переживаного часу.

5) Повтори уповільнюють швидкість розгортання сюжетного часу. Вони концентрують увагу читачів на емоційному стані персонажів, прискорюючи швидкість руху переживаного часу. Повтори, що відносяться до тієї самої проблеми, повертають лінію оповіді до певного моменту чи події в минулому, підкреслюючи важливість цієї події, як, наприклад, повтор у мовленнєвій партії Сіф, яка веде діалог з Полем Д: "After I left you, those boys came in there and took my milk. ... They used cowhide on you?" – "And they took my milk". – "They beat you and you was pregnant?" – "And they took my milk" [8: 19-20].

У тексті роману були помічені **5 засобів прискорення швидкості руху художнього часу, як зображуваного так і переживаного**: проспекція (28 випадків); хронологічні стрибки (6 випадків); дієслова з семантикою інтенсивного руху (5 випадків); 4) пропуск слів, які можна відтворити по контексту (еліipsis) (2 випадки); 5) лексеми на позначення стану роздратування (1 випадок).

1) **Проспекція** є одним із типів темпоральних зломів, який відсилає читачів до подій в оповіді, що наближаються. Як і ретроспекція, проспекція впливає не тільки на напрямок руху художнього часу, а й на його швидкість. На відміну від ретроспекції, проспекція прискорює рух часу як зображуваного, так і переживаного. Ю. А. Обелець розглядає проспекцію окремо для часу зображуваного (актуальну, прямо направлену, контрфактичну) і часу переживаного (формульну, прогнозувальну, дубітарну) [7: 3-14]. У кількісному відношенні вилучені з тексту аналізованого роману приклади ретроспекцій розподіляються наступним чином: **ретроспекції для часу зображуваного**: а) актуальна (3 випадки); б) прямо направлена (1 випадок); в) контрфактична (1 випадок). **Ретроспекції для часу переживаного**: а) формульна (1 випадок); б) прогнозувальна (8 випадків); в) дубітарна (14 випадків).

Дубітарна проспекція превалює у романі по тій причині, що майбутнє головних персонажів нестабільне. Тому вони занурюються у передчуття, відчуваючи невпевненість відносно своїх планів і надій. Так Сіф розмірковує над можливістю продовжувати свої подальші відносини з Полем Д: "Would it be all right? Would it be all right to go ahead and feel? Go ahead and count on something?" [8: 46]. У наступному прикладі **формульної проспекції** одна з головних героїнь, Денвер, прямо заявляє про свою впевненість у тому, що собака, перелякана примарою дитини, не повернеться додому. У цій ситуації спостерігається експліцитне формулювання передбаченого результату завершення проблеми: "He won't be back", – said Denver. "How do you know?" – "I just know" [8: 66]. Наступним прикладом проілюстровано вживання прогнозувальної проспекції: "A truth for all times, thought Denver. Maybe the white dress holding its arm around her mother's waist was in pain. If so, it could mean the baby ghost had plans" [8: 42]. Денвер занурена у роздуми, передчуваючи можливі наслідки видіння, побаченого нею у кімнаті матері.

2) **Хронологічні стрибки**, так само як інші темпоральні зломи, не тільки змінюють напрямок руху часу зображуваного, оскільки вони прискорюють розвиток сюжету, рухаючи вперед час подій, а й час переживаний рухається вперед разом з часом сюжетним. Роман "Улюблениця" фактично починається хронологічним стрибком. Перші три речення витримані в теперішньому часі, тоді як четверте речення повертає читача у минуле кумулятивною та інтродуктивною ретроспекціями. Хронологічний стрибок позначається темпоральним лексичним маркером "by 1873".

3) Дієслова на позначення інтенсивного руху прискорюють розвиток подій і, відповідно, швидкість руху часу, як видно з наступних прикладів: "Move. Walk. Run. Hide. Steal and move on" [8: 78]. "How come she always knows exactly what to do and when? Giving advice; passing messages; healing the sick; hiding fugitives; loving; cooking; preaching; singing; dancing and loving everybody like it was her job..." [8: 161].

4) Перехід до еліпсису пришвидшує рух художнього часу, як це видно з наведеного нижче прикладу: "Now she is running into the faces of the people out there, joining them and leaving Beloved behind. Alone. Again. Then Denver, running too. Away from her to the pile of people over there. They make a hill. A hill of black people, falling" [8: 309]. Еліпсисом також підкреслюється велике напруження ситуації, коли Сіф, осліплена материнським інстинктом, біжить, щоб захистити свою дитину від небезпеки.

5) Перерахуванням лексем на позначення психічного стану роздратування, рух художнього часу прискорюється, що видно з наведеного прикладу: "She kept them alive and they ignored her. Growled when they chose; sulked, explained, demanded, strutted, cowered, cried, and provoked each other to the edge of violence..." [8: 296].

Таким чином, уповільнення руху художнього часу досягається сімома засобами; його прискорення – п'ятьма засобами; уповільнення швидкості руху часу зображуваного і прискорення руху часу переживаного – п'ятьма засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gray R. A History of American Literature / Richard Gray. – NY. : Blackwell Publishing, 2004. – P. 691–695.
2. Gillespie Carmen. Critical Companion to Toni Morrison. A Literary Reference to her Life and Work / Carmen Gillespie. – NY. : Facts on File, 2008. – 497 p.
3. Kubitschek M. D. Toni Morrison : A Critical Companion / M. D. Kubitschek. – Westport : Greenwood Press, 1998. – 203 p.
4. Mary Robinson, Kris Fulkerson. Morrison's Beloved / Mary Robinson, Kris Fulkerson. – NY : EDG Books, 2001. – 132 p.
5. Tracy L. Walters. African American Literature and the Classicist Tradition. Black Women Writers from Wheatley to Morrison / Tracy L. Walters. – NY. : Palgrave Macmillan, 2007. – 208 p.
6. Кухаренко В. А. О функциональном расслоении художественного времени / В. А. Кухаренко // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Латстар, 2003. – Вип. 14. – С. 87–98.
7. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англomовної прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. А. Обелець. – Одеса, 2006. – 21 с.
8. Morrison T. Beloved / T. Morrison. – NY. : Vintage International, 1987. – 324 p.

Матеріал надійшов до редакції 15.02. 2011 р.

Авраменко С. Р., Череповская Т. В. Особенности движения художественного времени в романе Тони Моррисон "Возлюбленная".

Статья посвящена исследованию факторов, которые способствуют ускорению и замедлению движения художественного времени в романе Т. Моррисон "Возлюбленная". Отдельно рассматривается время изображенное и время переживаемое. Выделены 3 группы языковых средств, обозначающих: замедление скорости движения времени (переживаемого и изображенного) (7 средств); замедление скорости движения времени изображенного и ускорение движения времени переживаемого (5 средств); ускорение скорости движения времени, как изображенного, так и переживаемого (5 средств).

Avramenko S. R., Cherepovska T. V. The Peculiarities of Time Movement in Toni Morrison's Novel "Beloved".

The article is devoted to the investigation of the factors, which contribute to either acceleration or slowing down the fictional time movement in Toni Morrison's novel "Beloved". Time described and time experienced are considered separately. Accordingly, 3 groups of language means were distinguished into those denoting: slowing down of both time described and time experienced (7 means); slowing down time described and acceleration of time experienced (5 means); acceleration of both time described and time experienced (5 means).